

УДК 339.97

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИЙ РИНОК ЗБРОЇ ЗГІДНО З СТАНОМ ВОЄННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ НАШОЇ КРАЇНИ ТА СВІТУ

О. Я. Тарара

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, група МЕ-11,
навчально-науковий інститут економіки та менеджменту

Науковий керівник – к.е.н., доцент Ю. В. Вашай

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Статтю присвячено аналізу доцільності входження України на міжнародний ринок зброї. Досліджено, що у світі сформувалося два основних підходи до видатків на воєнно-промисловий комплекс: марксистський, який стверджує, що такі асигнування є лише викиданням ресурсів на вітер та другий, який визначає військову галузь мотиватором збільшення національного попиту і основним осередком розвитку науково-технічної сфери. У мирні часи кожна держава сама обирає рівень своєї обороноздатності. Зараз Україні потрібно розглядати шляхи адаптації засад цих ринкових відносин шляхом проведення аналізу тенденції міжнародного обігу зброї та співставити можливість їх впровадження з огляду на нинішню ситуацію.

Ключові слова: війна, міжнародний ринок зброї, воєнно-промисловий комплекс.

The article is devoted to the analysis of the expediency of Ukraine's entry into the international arms market. There are two main approaches to spending on the military-industrial complex in the world: the Marxist one, which argues that such allocations are just a waste of resources, and the second, which defines the military industry as a motivator for increasing national demand and the main center of development of the scientific and technological sphere. In times of peace, each state chooses the level of its defense capability. Now Ukraine needs to consider ways of adapting the principles of these market relations by conducting an analysis of the trend of international arms circulation and comparing the possibility of their implementation in view of the current situation.

Keywords: war, international arms market, military-industrial complex.

Повномасштабне вторгнення Росії на територію на Україні 24 лютого 2022 року внесло корективи у процеси діяльності підприємств у багатьох галузях. Це також сколихнуло ринок, на якому обертається продукція військового призначення. Товарообіг продукції військового призначення (далі ПВП) є унікальним явищем поєднання соціальних, економічних та політичних інститутів, що різняться у різних країнах. Держави з різними економічною структурою, площею, населенням, рівнем технологічного розвитку та рівнем добробуту можуть вкладати у виробництво зброї однакову кількість коштів. Взагалі в світі завжди точилися дискусії на тему доцільності асигнувань в оборонно-промисловий комплекс (далі ОПК). Саме тому метою даного дослідження є виокремлення певних закономірностей функціонування ринку озброєння для розуміння того, які дії будуть мати позитивні наслідки для України.

Метою проведення даного дослідження є визначення доцільності інтеграції України у процес міжнародної торгівлі зброєю, а також шляхів для можливості розвитку ОПК.

Для проведення певного аналізу необхідно розібрати основну термінологію теми. Так, міжнародна торгівля зброєю – це складова воєнно-промислового комплексу світу, яка функціонує на ринку озброєння, та, по суті, є переміщенням продукції військового призначення через митні кордони різних держав у вигляді товару. Воєнно-промисловий комплекс (його ще називають оборонно-промисловим комплексом) – це сукупність підприємств і організацій тієї чи іншої країни, які виготовляють озброєння і військову техніку (далі ОВТ) для потреб збройних сил (далі ЗС) своєї держави та на експорт. Згідно з визначенням в нього входять: організації-замовники (в основному, це державні установи, що представляють різні військові й силові структури), науково-дослідні інститути й конструкторські бюро (спеціальні організації закритого типу, що розробляють нові озброєння), виробничі підприємства (фабрики, заводи, що виготовляють і випробовують різні види зброї та військової техніки), спеціальні підрозділи збройних сил (їх основними завданнями є проведення військових випробувань, зберігання застарілої зброї й забезпечення озброєння новими зразками) та міжнародна торгівля зброєю, що проводиться спеціалізованою державною організацією [1]. Ринком зброї або ринком озброєнь і військової техніки у міжнародній практиці прийнято називати ринок, на якому функціонує процес торгівлі зброєю [2]. Його основними особливостями є:

- поєднання значної кількості аспектів міжнародних і внутрішньодержавних питань;
- залежність попиту від політичної ситуації у світі. Саме тому навіть попри малу частку в об'ємі світової торгівлі – всього 0,4%, спостерігається постійна тенденція на збільшення обсягів ВПК (за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру, ця тенденція спостерігається з 2016 р.);

- високий рівень обороноздатності є певним чинником, що підвищує авторитет держави;

- міжнародна торгівля зброєю контролюється та здійснюється державою (спеціальними державними установами).

Звичайно ринок зброї у 21 столітті значно відрізняється від часів «холодної війни». Тому доцільно згадати і про особливості функціонування саме сучасного ринку зброї:

- більш вимоглива політика країн-імпортерів, що виявляється у такому собі «поєднанні» інтересів покупця та експортера, який готовий інвестувати частину прибутку від проданого товару в національну економіку країни-покупця (в тому числі шляхом компенсаційних закупівель місцевих товарів). Така стратегія стосується передусім країн «третього світу», які таким чином планують залучити іноземні інвестиції до розвитку власних економік [3];

- фірми стали дедалі більшою мірою враховувати міркування міжнародного характеру, віддаючи їм перевагу перед вітчизняними інтересами;

- одним з найголовніших чинників міжнародного ринку озброєння стають економічні інтереси. Це означає, що сам процес торгівлі військовою технікою все більше нагадує торгівлю цивільними товарами, а ціна та післяпродажне обслуговування стають вирішальними на даному ринку;

- наявна довготривала прив'язка країни-імпортера до країни-експортера, адже, хоча ПВП може досить довго функціонувати без збоїв, вона все ж потребує певного ремонту з часом [2].

Таким чином, згідно з сучасними тенденціями, обіг озброєння та військової техніки стає досить прибутковою економічною нішею. Але от щодо асигнувань: у світі до нині точаться гострі дискусії. Згідно з марксистською школою вони перерозподіляють ресурси та науковців із перспективних сфер у галузь, що лише розпалює міждержавну ворожнечу. Існує також інша теорія, яка визначає виробництво ОВТ мотиватором збільшення національного попиту і основним осередком розвитку науково-технічної сфери. Професор університету Дюкейн Павел Яковлев виявив, що військові витрати та експорт зброї призводять до

зниження економічного зростання, але військові витрати менш шкідливі, коли країна є чистим експортером зброї. Згідно з дослідженнями: якщо експорт зброї збільшився на 1%, то внутрішній валовий продукт країни збільшується на 39%, а от збільшення на 1% витрат на сектор ВПК зменшує ВВП на 11%. Як уже зазначалося, особливістю ринку озброєнь є збільшення сукупного попиту продукції, що на ньому обертається, від політичної ситуації у світі. Таким чином, продаючи зброю у країни із соціальними заворушеннями у країнах-експортерів виходить покривати збитки на вироблення і отримувати прибуток. Зазначимо також, що здебільшого війни та конфлікти виникають у низькорозвинених країнах, що викликано нестабільністю економіки та політичної системи [4]. З огляду на вищезазначену інформацію, вироблення та продаж ОВТ є досить спірним сектором для інвестицій, адже з одного боку він здатний принести величезний прибуток, а з іншого нерозривно пов'язаний з війнами та іншими несприятливими чинниками, що формують попит на зброю.

Таким чином ми плавно перейшли до впливу російсько-української війни на світовий ринок озброєння. Так, за даними Стокгольмського інституту миру, у порівнянні з періодом 2012–2017 у період 2018–2022 років імпорт зброї у Європі збільшився на 5%. Наприклад, в перші чотири роки періоду (2018–2021) найпомітніше замовлення зброї Польщі включало 32 бойові літаки та 4 системи зенітно-ракетної оборони з США. Однак у 2022 році Польща оголосила про нові замовлення на 394 танки, 96 бойових гелікоптерів і 12 систем протиракетної та протиповітряної оборони США; 48 бойових літаків, 1000 танків, 672 САУ і 288 артилерійських та ракетних установок з Південної Кореї і 3 фрегати з Великобританії. З 2022 р. Україна посідає 3 місце серед імпортерів зброї, в той час як за період 2018–22 років займала 14 місце. Багато озброєнь, поставлених у 2022 році були видані з існуючих запасів. У багатьох випадках постачання зброї фінансувалося різними державами або Європейським Союзом (ЄС) через Європейський фонд миру. На жаль, Україна не отримала всіх видів зброї, про які вона просила своїх прихильників. На різних етапах протягом 2022 року виникали розбіжності між державами щодо того, що вони готові постачати. Наприклад, тоді як Польща і Чехія поставляли танки в Україну в першій половині 2022 року, Німеччина, Велика Британія та США вирішили зробити це лише наприкінці 2022 – початку 2023 року [5].

Таким чином поставка зброї до України та налагодження стосунків на міжнародному ринку зброї стало необхідністю. Але, на превеликий жаль, наш військово-промисловий комплекс до цього не пристосований. Основні категорії проблем відображені у таблиці.

Таблиця

Проблеми, що заважають становлення ВПК України *

Категорії проблем ВПК України	Проблеми кожної категорії
Фінансові обмеження	Відсутність механізмів залучення інвестицій, зокрема гарантій, механізмів кредитування
	Значні бюрократичні обмеження
	Низький рівень імплементації у міжнародний ринок озброєнь, що також означає низьку інвестиційну привабливість для залучення іноземного капіталу.
	Зниження зацікавленості інвесторів у ВПК України через погану науково-технологічну базу галузі
Виробничі обмеження	Знищення інфраструктури, в тому числі транспортних вузлів, що відрізає доступ до поставки необхідних ресурсів
	Зменшення кількості робочої сили через міграцію за кордон, окупацію територій та відтік людей до сил ЗСУ
	Руйнуванням підприємств із виготовлення ПВП
	На виробництвах не вистачає кадрів потрібної кваліфікації, немає теоретичної технологічної бази, а також відповідного обладнання

продовження таблиці

Недосконале регуляторне середовище	Неузгодженість військових промислово-виробничої та науково-технічної політики
	Відсутність чіткого алгоритму дій в ситуаціях, що стосуються порушення прав інтелектуальної власності
	Відсутність довгострокових планів заготівлі ОВТ
	Відсутність ефективної політики ціноутворення

*Узагальнено за даними джерела [6].

Звичайно, вирішити всі ці проблеми можливо, проте це потребує значних змін у законодавстві та виробничій структурі. Для вирішення фінансових обмежень необхідно створити фінансово-економічні інструменти для відновлення виробництва, підвищити інвестиційну привабливість сектору виробництва зброї, налагодити систему співпраці із закордонними інвесторами. Виробничі обмеження пов'язані із руйнаціями, відтоком робочої сили та недостатньою кількістю кваліфікованих кадрів. Тому одними з найважливіших місій реформування українського ВПК є формування територіально збалансованої структури розміщення виробництв ПВП, стимулювання розвитку технічно-наукових розробок, збільшення кількості закладів, що зможуть надавати необхідну освіту. Також необхідним є державне планування заготівлі продукції, що базуватиметься на реальних потребах ЗС, адже наразі наше виробництво перейшло на обслуговування вже наявної зброї через банальну її нестачу для забезпечення Збройних Сил України. Для цього було б доцільним створення Агенції оборонних технологій як стимулятора наукових розробок, координатора діяльності ВПК та аналізатора наявної ситуації затребуваності ОВТ [6].

Насправді Україна уже на шляху змін, що допоможуть розвинути оборонно-промисловий комплекс країни. Були розроблені Державна цільова оборонна програма з реалізації в інтересах сектору безпеки і оборони України проєктів з виконання наукових досліджень і розробок, розробок нових технологій, що на цей момент потребує прийняття Постанови КМУ на виконання рішення Радою національної безпеки та оборони України, Державна цільова науково-технічна програма розвитку авіаційної промисловості на 2021–2030 роки, що була затверджена у вересні 2021 та ін. [6]. Але навіть попри певні зрушення нас чекає ще багато роботи для покращення стану нашої держави.

Вторгнення Росії на територію України стало каталізатором для розуміння важливості оборонно-промислового комплексу в нашій країні. Таким чином доцільним стає дослідження міжнародного ринку зброї, який має певні особливості і, по суті, є унікальним прикладом товарообігу, тісно пов'язаного із політичними процесами у світі. Існують різні підходи до асигнувань у військову сферу. Країни з однаковою військовою силою можуть мати абсолютно різні рівні розвитку і за мирних часів самі визначати, чи доцільно виділяти значну частку ВВП на розвиток цього сектору. Проте в умовах війни високий рівень адаптації до ринку озброєнь стає необхідністю, заради якої потрібно покращувати різні галузі господарства держави та вдосконалювати систему правового регулювання співпраці з міжнародними підприємствами, що займаються різною діяльністю у сфері виготовлення зброї.

1. Полторак С. Т. Дослідження зарубіжного досвіду державного управління військово-промисловим комплексом у контексті його впливу на економічний розвиток країн. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 1. С. 144–149.
2. Ковальчук К. В., Матюшенко І. Ю. Світовий ринок озброєнь: перспективи для України. *Проблеми економіки*. 2011. № 1. С. 32–40.
3. Кім Т., Українець, Ю. Військово-промисловий комплекс у сучасній світовій економіці: передумови, фактори, тенденції розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. Doi: 10.32782/2524-0072/2022-39-33.
4. Muhammad Zubair and Dr. Shahida Wizarat ARM Export and Economic Growth Nexusюю. *International Conference on History, Politics and Global Economic Issues (HPFEI-16)* Nov. 29–30, 2016 London (UK). URL: <http://icehm.org/upload/7667ED1116056.pdf>. (дата звернення: 04.02.2023).
5. SIPRI Fact Sheet. TRENDS IN INTERNATIONAL ARMS TRANSFERS, 2022. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-03/2303_at_fact_sheet_2022_v2.pdf (дата звернення: 04.02.2023).
6. План про реорганізацію ВПК, липень 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/development-of-the-military-industrial%20complex.pdf> (дата звернення: 04.02.2023).